

**RELAȚIILE UMANE DETERMINATE DE
DIFERITE TIPURI DE SPAȚIU ÎN *DERVIȘUL SI
MOARTEA*, DE MEȘĂ SELIMOVIC**
*The Space Lived as a Determinant of Human
Relationships in the Novel “Death and the Dervish” by
Meša Selimović*

Gabriela CHICIUDEAN

Abstract: *The problematic of space and character has been of constant interest to us and, along the way, we have approached the subject of both space and literary character in different studies. Now we wish to underline the connection existing between the space of the text and the characters of Meša Selimović’s novel, “Death and the Dervish.*

The idea of proxemics, which deals with the study of the correlations between the two major categories of the literary text, namely the text and the characters, when applied to literature, such a privileged space of the imaginary, serves to prove that, within the text, the characters are self-constructed according to their available playing space, whereas the space has its own specific characteristics and is symbolic only if perceived as such by the same character. Space is a place of experiences, of encountering the other, both in a private and a social setting.

Obviously, such an analysis is not exhaustive, it is only one step, but a step that offers possibilities and opens the way towards surprising analyses. We have always been tempted by this subject primarily because the issue of space and time continues to attract and provoke, as proven over the years by the multitude of published works and conferences on the chronotope.

Keywords: space, character, dwelling, shell, dervish, Meša Selimović

Introducere

Problematika spațiului și a personajului este o preocupare permanentă a noastră și de-a lungul timpului am abordat atât spațiul cât și personajul literar, în studii separate. Acum dorim să aducem în atenția cititorului legătura creată între spațiul textului și personaje în *Dervișul si moartea*, romanul lui Meša

Selimović, unul dintre cei mai importanți romancieri ai secolului XX, din literatura fostei Iugoslavii.

Ideea de proxemică, ce se ocupă cu studiul corespondențelor dintre cele două categorii majore ale textului literar, spațiul și personajul, aplicată în literatură, un teren privilegiat al imaginarului, demonstrează faptul că în cadrul textului personajele se autoconstruiesc în funcție de spațiul lor de joc, asta în vreme ce spațiul are caracteristici specifice și este simbolic doar în măsura în care este perceput ca atare de același personaj. Spațiul este un loc al experiențelor, al întâlnirii cu celălalt, atât în viața privată cât și în cea socială.

Dervișul Nurudin din romanul lui Meša Selimović săvârșește o călătorie într-un spațiu exterior, reprezentat, de la mic la mare, de tekia în care este șeic, de orașul și de țara în care se găsesc acestea, dar și o călătorie interioară, în căutarea propriului Sine, a propriei identități. Partea interioară a șeicului, oscilînd între credință și lumesc, suferă transformări importante ce se dezvăluie treptat, și în funcție de simțirile și căutările sale este atras fie de liniștea și confortul tekiei, fie de agitația târgului, fie de mirajul depărtărilor oferit de peisajul de dincolo de zidurile orașului.

Dinspre spațul exterior spre interior

Percepția spațiului de către om este un domeniu ce se poate aplica și în literatură, aceasta fiind domeniul ce poate restitui cel mai bine „sensibilități” din alte timpuri, un teren privilegiat al imaginarului care conține diferite situații sociale, modalitățile de exprimarea spaimelor, a angoaselor, a speranțelor, a idealurilor comunitare etc.

Meša Selimović, își plasează acțiunea romanului *Dervișul și moartea* la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, într-o Bosnie aflată într-o relație de supunere față de puterea Otomană. Ne propunem să începem analiza noastră plecînd de la un spațiu mai larg, foarte important și el în economia cărții, după care să ne restrîngem concentric spre spațiul interior al eroului, spre propriul său Sine, acea „bulă fenomenologică” sau „cochilie” cum este numită de către A. Moles¹, în care se duc bătălii nebănuite în căutarea propriei identități.

---

¹A. Moles, *Les coquilles de l'homme et proxémique*, în sens *Autobiographie d'Abraham Moles. Le cursus scientifique d'Abraham Moles*, Texte inédit

Așa cum bine observa Rodica Grigore, dincolo de tipurile de interpretare a care se pretează romanul *Dervișul și moartea*, Bosnia se relevă ca un „al treilea spațiu”². Acest aspect scoate în evidență „latura subversivă din *Dervișul și moartea*, adesea ignorată de critica orbită de elementele de atmosferă, ori de acelea lirico-simbolice”³. Această ipostază de „al treilea spațiu” este oferită de acțiunea personajelor care se revoltă împotriva clișeelelor de comportament, într-o zonă geografică diferită de lumea musulmană dar și de lumea occidentală. Bosnia rămîne, de-a lungul romanului, „un spațiu complex, scăpînd mereu clișeelelor cu care atît Orientul, cît și Occidentul erau mult prea obișnuite («enclava musulmană din inima Europei») și încrîcînd, dincolo de cuvintele rostite sau scrise ale lui Nurudin, să-și afirme, măcar în fundal, propria voce și, desigur, individualitatea”⁴.

Retrăgîndu-ne concentric, locul în care își consumă energiile șeicul Nurudin este orașul Sarajevo, văzut ca un tîrg „mucegăit”, un tîrg „întunecat, înghesuit între munți”⁵ cu ulițe strîmte, din care orice tînăr visează să „zboare” spre Țarigrad sau în altă parte. Oamenii din acest tîrgușor „nu erau niște îngeri”⁶ și, deși oraș musulman, acceptau și se lăsau dominați de sărbători străine, „ghiaure” cum le numește șeicul.

În această arie geografică există și oaze de liniște, oaze ale împăcării, tekiile în care locuiesc și se roagă dervișii. Cu prezentarea unei astfel de tekii își începe povestea șeicul Nurudin, personajul principal al romanului, pe care-l vom urmări în relațiile sale cu puterea locală, cu familia, cu oamenii din oraș și cu propriul sine.

écrit par A. Moles et E. Rohmer Publié dans le „Bulletin de Micropsychologie”, nrs 28 et 29 (mars et juillet 1996). Les intertitres ont été rédigés à cette occasion par Elisabeth Rohmer, pp. 30-31, disponibil pe http://www.infoamerica.org/documentos_pdf/ moles_autobiografia.pdf, site accesat la data de 20.12.2016

²Rodica Grigore, *Vocile Bosniei*, în „Cultura literară”, Nr. 277, 10 iunie, 2010 <http://revistacultura.ro/nou/2010/06/vocile-bosniei/>, site accesat la data de 22.11.2017

³*Ibidem*

⁴*Ibidem*

⁵Meša Selimović, *Dervișul și moartea*, în *românește de Voislava Stoianovici, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 268*

⁶*Ibidem*, p. 269

Corespondența dintre cele două categorii majore ale textului literar, spațiul și personajul, a avut de-a lungul timpului mai multe denumiri, „topologia personajului”, „microspațiu al întâlnirilor interpersonale”, „oriologie sau studiul frontierelor”, sau „spațiu social ca biocomunicare”, sau „proxemica”⁷. Ne-am oprit la termenul de proxemica, definit de E.T. Hall drept studiul perceperii și utilizării spațiului de către individ⁸. Cercetătorul american investighează modul în care un individ structurează inconștient spațiul din jurul său, mai exact cum își stabilește distanțele interpersonale în relațiile sale zilnice, cum își organizează spațiul în case și clădiri și nu în ultimul rând cum își configurează orașele⁹.

Astfel, ideea de proxemica aplicată la literatură, dezvăluie faptul că în cadrul textului personajele se autoconstruiesc în funcție de spațiul lor de joc, asta în vreme ce spațiul are caracteristici specifice și este simbolic doar în măsura în care este perceput ca atare de același personaj. Spațiul este un loc al experiențelor, al întâlnirii cu celălalt, atât în viața privată cât și în cea socială. Tema centrală a romanului fiind căutarea de sine, iată că putem urmări personajul nostru în diferite spații și în diferite ipostaze, transformări cerute de locul în care se află la un moment dat și de oamenii cu care intră în contact.

Tekia, mediul privat în care viețuiește șeicul Ahmed Nurudin, ca orice casă este un spațiu important care, în comparație cu spațiul public larg, deschis, este împărțită în sectoare bine stabilite și izolate de privirile celor din jur. Clădirea se află situată „la ieșirea din târg, între piscuri întunecate, negre, care ascund zarea totală, lăsînd doar o crăpătură albastră deasupra lor”¹⁰. Loc de reculegere și rugăciune, tekia este izolată și izolatoare, cu ziduri groase de

---

⁷Vezi W. Nöth, *Proxemics. The semiotics of space*, în *Handbook of Semiotics Advances in Semiotics*, Indiana University Press, 1990, p. 411, <https://www.scribd.com/document/208727092/Winfried-Noth-Handbook-of-Semiotics-1990>, site accesat la data de 20.12.2016

⁸Edward T. Hall, *Proxémique*, în G. Bateson, R. Birdwhistell, G. Goffman, E.T. Hall, D. Jackson, A. Scheflen, S. Sigman, P. Watzlawick, *La nouvelle communication*, textes recueillis et présentés par Y. Winkin, Paris, Edition du Seuil, 1981, accesibil și pe <https://edc.revues.org/3306#ftn1>, site accesat la data de 20.12.2016

⁹Vezi W. Nöth, *Op. cit.*, p. 411

¹⁰Meša Selimović, *Op. cit.*, p. 7

cetate, cu zăbrele dese, între care ascunde o „grădină, tufe de trandafir, viță de vie deasupra verandei și un mic geamlîc lung, în care liniștea este moale ca puful și pare și mai adîncă din pricina clipocitului neîncetat al pîrîului din vale”¹¹. Vechi harem dăruit acum dervișilor de către Ali-aga, tekia este o oază de verdeață, un loc plin de liniște adîncă, în care șaikul se bucură de mersul naturii. Totuși, are poarta deschisă la orice oră din zi și din noapte, pentru drumeți și cei ce aveau trebuință de adăpost.

În jurul tekiei curge un rîu ce vine din munte sălbatic, iute, năvalnic. Chiar Nurudin se aseamănă cu acest rîu la începutul poveștii, se regăsește în curgerea lui, prevestind parcă destinul său. S-a necăjit cînd rîul a fost stăvilît de oameni pentru a fi folosit să învîrtă roata morii și s-a „bucurat cînd s-a umflat, a dărîmat stăvilarul și s-a revărsat liber”¹². Cu toate acestea, șeicul e conștient că rîul macină grîul doar dacă este „îmblînzit”, la fel cum simte că el va fi poate mult mai de folos oamenilor după ce nu va mai fi.

În acest spațiu șeicul este un om al religiei, și se comportă ca atare. Respectă doar legile Coranului, este sigur pe el, dar neutru, fără sentimente față de oamenii ce îi par egali în fața vieții și a morții. Știa doar ceea ce profesorii lui l-au învățat și nimic altceva: „Să ascult, să răbd, să trăiesc pentru credință /.../. Totdeauna am știut ce trebuie să fac, ordinul călugăresc a gîndit pentru mine, iar temelia credinței e largă și trainică, și nu am nimic al meu care să nu poată sta pe ea”¹³. Nu vedea nimic din ce nu-l privea pe el, era educat să aibă o viață controlată, crescută cu grijă, cu o voință de fier. Gîndirea lui se baza pe cuvintele: „oamenii își au socotelile lor /.../. Cît timp nu știu nimic, nu sunt obligat să hotărăsc, și nu vreau să mă amestec”¹⁴.

Pe de altă parte, acest tip de locuință, de cochilie numită de Le Corbusier mașină de locuit¹⁵, este un univers familial, un loc al obișnuințelor și al rutinei, fiind considerat un loc cu densitate actanțială joasă, căci acțiunile de aici sunt comune, obișnuite, efortul creator al spiritului fiind foarte mic comparativ cu alte spații. Ahmed Nurudin este șeic, restul viețuitorilor tekiei i se

---

¹¹*Ibidem*

¹²*Ibidem*, p. 9

¹³*Ibidem*, p. 77

¹⁴*Ibidem*, p. 39

¹⁵A. Moles, *Les coquilles de l'homme et proxémique*, pp. 30-31

supun. Fiecare are camera și tabieturile lui, și nu se deranjează unul pe celălalt. Atmosfera este una caldă, dar de supunere înaintea de a fi prietenoasă.

Doar că această stare este perturbată de o veste tristă: fratele lui Nurudin a fost întemnițat, fără să se știe pentru ce faptă. Acest lucru schimbă total viața șecului și mai ales liniștea și siguranța dobândită de-a lungul vieții, mersul vieții ajungându-l din urmă și dezgolindu-l brutal de tot ce-a clădit cu luciditate. Acum încep o serie de căutări care îl pun față în față cu diferiți oameni și cu diferite spații, locuințe, magazine, străzi sau piețe ce îi determină comportamentul.

Convins că fratele lui este nevinovat și că s-a făcut o nedreptate, Nurudin, om al legii și el, reprezentatul credinței în oraș, se gîndește să meargă la ceilalți reprezentanți ai puterii, la cadiu și la muselim, pentru a afla care e soarta fratelui și dacă e posibil să-l salveze, dar în limitele legii. Un prim prilej i de arată atunci cînd este chemat în casa cadiului, judecătorul orașului, să-l vadă pe socrul acestuia aflat pe patul morții. Deși la Ali-aga a fost chemat hafiz-Muhamed, și de obicei se ferea de astfel de vizite, profită că acesta din urmă e bolnav și merge în locul lui cu gîndul ascuns de a-și ajuta fratele.

Știind că merge la un muribund, își amintește de cele învățate despre pregătirea bolnavilor. Insensibil, e convins că „moartea este soarta noastră, singurul lucru neîndoielnic, care știu că nu ne va ocoli”¹⁶, gîndește el. „Moartea este o strămutare dintr-o casă în alta. Ea nu-i pieire, ci o nouă naștere/.../. Moartea este destrămarea lutului și nu a sufletului. /.../ Moartea e schimbarea stării. Sufletul începe să trăiască singur”¹⁷.

Nu află nimic din ce-l interesa aici, unde, de altfel, o întîlnește doar pe soția cadiului, dar își dă seama că fratele lui ar putea muri. Totul capătă alt sens. Liniștea lui se spulberă, la fel și siguranța pe sine, devine frămîntat și plin de amărăciune. Chiar și credința lui nestrămutată, pentru care era cunoscut în oraș, începe să se clatine. „Pentru prima oară /.../ moartea nu mi se mai părea atît de simplă cum crezusem eu, și acum încercam să-i fac și pe alții să creadă”¹⁸. Deși a fost un soldat curajos în tinerețe, și a participat la războaie sîngeroase, acum se

---

¹⁶ Meša Selimović, *Op, cit.*, p. 11

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ *Ibidem*, p. 12

confruntă pentru prima dată cu spaima de moarte, mai exact, cu ceea ce Philippe Ariès numește „La mort de toi”¹⁹, o atitudine în fața morții ce se cristalizează începând cu secolul al XVIII-lea. Constatarea morții cuiva drag, a cuiva apropiat este ceva ce smulge omul din viața sa cotidiană, din societatea sa, pentru a-l supune unei tensiuni și pentru a-l arunca într-o lume irațională, violentă și crudă²⁰. „M-a sfișiat și pe mine, mărturisește șeicul, pînă la sînge. Simt, deși nedeslușit, că măsura luată împotriva lui e crudă, îl cunosc pe acest băiat, nu e în stare să facă rău...”²¹.

Casa mare a caduiului, cu covoare în care piciorul se afunda și nu scăpa nici un zgomot, era întunecoasă în timpul vizitei șeicului. Și „Deși stăteam în colțuri opuse, între noi se așternea o prea mică depărtare și așteptarea era chinuitoare”²², își amintește el, chiar dacă ar fi vorba în termenii lui Hall de o distanță socială, cerută între doi străini. Nici la musulman nu găsește bunăvoință, ba este acuzat că vrea să își apere fratele împotriva legii. Între el și glasul „mort” al musulmanului prăpastia era și mai mare. Locuința acestuia, deși o bănuim impunătoare, e lipsite de orice descriere, marcată fiind parcă de privirea ștearsă și vorba leneșă, cu întreruperi, sau de tăcerea îndelungată a musulmanului.

Edward T. Hall, plecînd de la studiile unor oameni de știință bazate pe comportamentul animalelor, propune o scară de distanțe interpersonale. El identifică patru „bule” de bază determinate de distanță și anume distanța internă, distanța personală, distanța socială și distanța publică, acestea constituindu-se în patru teritorii. Spațiul intim presupune o anume apropiere precum și posibilitatea atingerii, este un spațiu în care putem vedea ochii celuilalt, îi putem simți și auzi respirația, lucru regășibil în cazul tekiei sau în cazul locuinței lui Hasan, cum vom vedea. Tot aici se încadrează șoptitul la ureche, îmbrățișarea, fiind vorba de o zonă afectivă, emoțională, dar, în același timp este o zonă a abandonului și a unei securități relative, căci nu există suficient spațiu pentru a putea avea loc un act agresiv. Distanța personală este limita noastră psihică asupra lumii și ține cît lungimea brațului nostru întins

---

¹⁹Philippe Ariès, *Essais sur l'histoire de la mort en Occident du Moyen Age à nos jours*, Paris, Édition du Seuil, 1975, p. 51.

²⁰Vezi *Ibidem*

²¹Meša Selimović, *Op, cit.*, p. 77

²²*Ibidem*, p. 14

în față, este o măsură folosită între prieteni sau între membrii familiei, sau la distanțarea oamenilor care stau în rînd. Distanța socială măsoară cît două distanțe personale, este folosită în cadrul partenerilor de afaceri, dar și la separarea în locurile publice de străini, iar distanța publică se situează dincolo de cea socială, de exemplu, distanța dintre un vorbitor și publicul său.

După întîlnirea cu nevasta cadiului, care în realitate îi cere să îl trădeze pe fratele ei, Hasan, șeicul constată că „Neliniștea mă aștepta răbdătoare, de parcă aș fi lăsat-o la ușa acestei case, și aș fi luat-o din nou la ieșire. Numai că acum era mai încîlcită ca adineaurei, se îmbogățise, devenise mai grea, mai tulbure”²³.

Nurudin, nu întîmplător, începe să caute dreptate pentru fratele lui în chiar ajunul sărbătorii Sfîntului Gheorghe, care, deși „ghiaură”, este adoptată de localnicii care se veselesc și profită de „străvechiul drept al păcat”²⁴. E noaptea în care în oraș toate lucrurile sunt permise, dar și noaptea în care dervișul rupe zăgazul asemenea rîului din jurul tekiei, vuietul din el crescînd treptat, chiar dacă încearcă să-l țină ascuns: „Iată, dar, zăgazul a fost rupt. Totul n-a durat, desigur, mai mult de o clipă, o clipire a pleoapelor, știam asta pentru că băiatul tot mai stătea în fața mea cu zîmbetul lui înghețat și pierdut, n-a văzut nimic, n-a auzit vuietul din mine, nu este uimit de nebunia care m-a răvășit dintr-o dată. Ea a izbucnit ca o revoltă, după chinul și teama pentru fratele meu, după toate îndoielile care m-au zguduit din temelii, s-a revărsat clocotul vieții dărfîmînd totul în calea lui, și-a măturat ca un puhoi mlădițele crescute cu grijă, lăsînd în urmă piatră seacă și pustiu”²⁵.

De acum părăsirea tekiei și a confortului oferit de ea se face tot mai des, din diferite motive. De exemplu, șeicul se întîlnește cu tatăl său, care a auzit de întemnițarea lui Harun, la hanul din oraș. Detașat de mulți ani de lume și de familie, revederea este dureroasă. Deși par doi străini, șeicul îi promite tatălui că va încerca să-și salveze fratele, cu toată durerea pricinuită de atitudinea tatălui ce nu-l recunoaște decît pe Harun drept fiu. Mai constată că vorbesc amîndoi despre Harun ca despre un

---

²³*Ibidem*, p. 26

²⁴*Ibidem*, p. 28

²⁵*Ibidem*, p. 33

mort, fără să-i spune numele, pe cînd „el, dispărutul, ne-a unit”²⁶.

Liniștea bazată pe educația primită a șeicului se surpă în continuare. „Ce s-a petrecut oare, așa, dintr-o dată, ce piatră s-a urnit din temelii, făcînd ca totul să se surpe și să se destrame? Viața părea o alcătuire bine durată, nu se vedea nici o crăpătură, și deodată o zguduire, absurdă și nemeritată, a năruit-o de parcă ar fi fost nisip”²⁷. De aici încolo și pînă la final, siguranța religioasă a lui Nurudin se va spulbera, cescînd în altă direcție, în lumesc, în latura uitată, ignorată și redescoperită cu uimire.

Între peregrinările sale, Nurudin se întoarce mereu la tekie unde se simte puternic, apărat de rugăciunea lui. Gîndul apăsător este lăsat la ușa geamiei, și chiar dacă îl va aștepta acolo, o vreme va fi liniștit. „Cînd /.../ am început rugăciunea, am simțit, mai puternic decît oricînd, tihna ocrotitoare a locului cunoscut, mirosul cald și gros al cerii topite, pacea tămăduitoare a pereților albi și a tavanului afumat, duișia maternă a razelor de soare care scînteiau pe firele de praf aurii. Asta-i moșia mea, covoarele uzate, sfeșnicele de aramă, mirhabul din care înalță rugăciuni în fața oamenilor îngenuncheați, liniștea și siguranța mea; de ani de zile sunt aici eu însumi...”²⁸. Și totuși, simte mereu nevoia să plece, să iasă din oraș să stea în soarele zilei, să gîndească altfel, să caute soluții ieșite din strîmtoarea dogmei religioase. Tekia oferea, cum spuneam, rutina, iar spiritul descătușat al lui Nurudin nu-și mai găsea locul.

El trebuie să depășească orizontul obișnuințelor, trebuie să gîndească, să acționeze pentru a-și salva fratele, de aceea se simte atras fie de agitația tîrgului, fie de orizontul oferit de spațiul de dincolo de zidurile orașului, unde-i place să se plimbe și să mediteze, aceasta în aceeași măsură în care este tentat să caute ajutor la persoanele publice egale lui, dar încă în aceeași limită a legii ce o reprezintă. Și cu cît merge mai mult prin alte locuri, cu atît neliniștea și nesiguranța lui cresc, pe parcurs împletindu-se și cu alte sentimente.

Și dacă în singurătate, alături de divinitate nu ai nevoie de alt sprijin, în lume ai nevoie de prieteni. Hasan, fiul lui Ali-hogea,

---

²⁶ *Ibidem*, p. 63

²⁷ *Ibidem*, p. 65

²⁸ *Ibidem*, p. 74

pe care l-a trădat, și pe care-l considera doar un om bun, în care nu avea încredere, va deveni ce mai bun prieten al său. Prietenia lor va crește și se va întări cu fiecare faptă săvârșită de ei, pînă ce Narudin va deveni dependent de bunătatea lui Hasan, lucru ce-l vom urmări și-l vom puncta în lucrarea noastră la momentul potrivit.

Și Hasan va fi prezentat de-a lungul romanului în funcție de spațiul în care se mișcă și acționează: tîrgoveț, prieten, desfrînat, petrecăreț, îndrăgostit fără sorți de izbîndă etc. Aceste ipostaze au rolul de a arăta măștile pe care la purtăm în lume, de oameni buni, răi, virtuoși sau vicioși, iar dervişul, văzîndu-l în toate aceste feluri, îndrăgindu-l sau simțindu-se dezgustat de comportamentul lui, ajunge în final să-l iubească așa cum e. De exemplu, cînd cei doi se întîlnesc prima oară, Hasan se întorcea dintr-o călătorie, fiind plin de praf în fruntea unei cirezi de vite, într-o hărmălaie asurzitoare. Cînd acesta vine la tekie pare deja alt om, căci se spală și se îmbracă conform uzanțelor locului respectiv, avea barba proaspăt tunsă și era: „parfumat, senin, zîmbitor – spălase de e el cele trei luni de călătorii, mirosul de vite, de sudoare, de hanuri, de colb, de noroaie, uitase înjurăturile, uitse de codri, de treceri primejdioase peste ape și acum arăta ca un agă tînăr și răsfățat de o viață ce nu-i pretindea nici trudă, nici curaj”²⁹.

Pe de altă parte, Hasan este singurul care îi va oferi șecului informații despre fratele lui, fapt ce îl determină pe Nurudin să îi caute prezența peste tot: „aveam nevoie de cuvîntul lui liniștit și de siguranța sa de neclintit care potolea furtunile din jurul meu, așa cum dorește omul să se așeze uneori lîngă un rîu puternic și domol ca să dobîndească liniște de la curgerea lui înceată și neabătută”³⁰.

Regăsirea Sinelui

De legătura personajelor cu spațiul în care acționează și trăiesc s-au ocupat și cercetătorii francezi Abraham Moles și Élisabeth A. Rohmer, în studiul lor *Psychologie de l'espace*, din anul 1972, unde Ceilalți, personajele situate în spațiul propriu al eroului central, erau numiți „accidente locale”. În funcție de modul de a vedea și de a acționa, lumea exterioară se înlănțuie

---

²⁹ *Ibidem*, p. 81

³⁰ *Ibidem*, p. 99

în jurul Eului în straturi. O condiție a existenței lumii unui individ este situarea Sinelui în centrul ei. Lumea centrată în jurul Sinelui e populată cu ființe și evenimente în măsura percepției fiecărui individ³¹.

Constituindu-se într-o prelungire a poeziei spațiului a lui Gaston Bachelard, Abraham Moles, în capitolul *Les coquilles de l'homme et proxémique*³², constată că omul, în realitatea sa perceptivă, își structurează viziunea spațială pe baza unei structuri proprii. Personajul, considerat ca Centru al lumii, descompune lumea de la Aici și Acum-ul filozofilor pînă la limitele universului într-o serie de cochilii concentrice, cochiliile omului. În fiecare cochilie tipologia comportamentelor este diferită. Doar că acest lucru este valabil și pentru exteriorul cît și pentru interiorul individului.

Nurudin și-a contruit cu multă grijă zidurile împotriva Celuilalt, începînd cu îmbrăcămintea și continuînd cu atitudinea tăcută și indiferentă sau cu vorbele puține și bine alese, iar cînd constată cu teamă schimbarea sa, alteritatea din cadrul identității, cere ajutor divinității pentru ca totul să redevină cum a fost, să se întoarcă la liniștea lui netulburată.

Cu toate acestea, nu poate sta deoparte continuînd să „caute”, să „scormonească”, lucru ce va genera cîteva atacuri împotriva lui. Năucit fiind de aflarea motivului întemnițării fratelui, Hasan îl sfătuieste să uite ceea ce i-a spus dacă nu îi folosește. „- Asta nu se poate, răspunde el, lucrurile nu există pînă nu se spun./ - Lucrurile nu se pot spune pînă nu există”³³, îi răspunde Hasan. Apoi, o strajă îi transmite o amenințare din partea unor „prieteni”, care îi spun să nu mai pună întrebări, fapt ce îi atrage atenția că cineva vrea să îl împiedice să facă ceea ce trebuie cu adevărat să facă. Dacă pînă acum avea îndoieli, acum e convins că trebuie să caute adevărul și mai știe că acei „prieteni” nu sunt „siguri, și că le e teamă”³⁴.

Prietenia cu Hasan nu e întîmplătoare, căci, așa cum am văzut, acesta a trecut prin transformări la rîndul său, în căutarea propriei identități. El era un om învățat, care avea o slujbă bună la Țarigrad, dar a renunțat la acea viață atunci cînd a constatat

---

³¹Abraham Moles și Élisabeth A. Rohmer, *Psychologie de l'espace*, în *Autobiographie d'Abraham Moles. Le cursus scientifique d'Abraham Moles*

³²A. Moles, *Les coquilles de l'homme et proxémique*, pp. 30-31

³³Meša Selimović, *Op, cit.*, p. 89

³⁴*Ibidem*, p. 129

deșertăciunea, falsitatea și minciuna în care se scâldea așa-zisa putere locală. Nu e ușor să te schimbi, să renunți la tot, pentru că, spune acesta, „trebuie să te descotorosești de tot ce ai fost, de tot ce ai învățat, de tot ce a devenit obicei”³⁵, exact comoditatea oferită de spațiul strîmt al camerei șeicului din tekie. Treptat renunță la soție, la o parte din avere, și cu riscul de a stîrni dezaprobarea familiei sale se apucă de făcut negoț cu animale, lucru ce îi dă prilejul să călătorească, să evadeze din prezent.

Derveșul, cunoscîndu-i povestea, se întrebă el cum s-ar putea schimba și i se pare imposibil să o facă deoarece el are doar credința, iar transformarea ar însemna chiar renunțarea la ea: „în ce fel ai putea trăi fără credința care s-a lipit de sine ca propria-ți piele, care e una cu tine? Cum să trăiești fără tine însuși?”³⁶. Din această neputință îl va refuza pe Hasan cînd îi va propune să îl răpească pe fratele său și să îl ducă departe, oriunde, numai să trăiască, deoarece el încă acceptă voia lui Dumnezeu. Prin acest gest Nurudin refuză revolta la care îl îndemna Hasan și se închide în sine „ca într-o fortăreață asediată de care se loveau în zadar săgețile”³⁷.

Se va convinge de necesitatea părăsirii drumului drept abia după vizita la cadiu. Întotdeauna se pregătea în aceste cazuri, gîndindu-se dinainte ce strategii verbale să folosească pentru a avea sorți de izbîndă, pentru a-i îndupleca sau chiar a-i înduioșa pe puternicii parteneri ai cuvîntului. Nurudin realizează cu spaimă că „se afla în primejdie. Totul – asta e foarte vag, dar și foarte real. Asta înseamnă impas și pieire, înseamnă părăsirea făgașului vieții, iar alt drum nu este, e un simțămînt de groază fără nume din pricina golului surd ce se cascadează în jurul tău”³⁸. Și golul va tot crește, la fel ca nesiguranța și groaza pentru ce va urma.

Mai face o vizită la muftiu, fără să știe că fratele lui era mort deja, de trei zile, dar va afla aceasta de la Hasan, un Hasan morocănos, obosit și acru după mai multe nopți petrecute cu tovarăși cheflii.

---

³⁵*Ibidem*, p. 103

³⁶*Ibidem*

³⁷*Ibidem*, p. 110

³⁸*Ibidem*, p. 123

Momentul în care află de moartea fratelui său este hotărâtor. Șeicul Nurudin nu acuză pe cineva anume, o singură persoană, ci un întreg mecanism care a condus la acest fapt: „Mi se pare doar că toți laolaltă mi-au făcut un rău, aproape deopotrivă de mare, m-au zdruncinat, punându-mă față-n față cu viața din afara drumului meu drept, silindu-mă să mă pronunț într-un fel. Ce sunt eu acum? Frate nevrednic sau derviș șovăielnic? Am pierdut iubirea omenească sau am ciuntit neclintirea credinței, pierzînd astfel totul?”³⁹.

Dervișul Ahmed Nurudin își contemplă viața de pînă acum, din tekie, comodă, cu obișnuințele ei, din care vrea să iasă pentru prima dată cu adevărat pentru a afla pe cine supără viața lui: „Mie mi-este dragă, ca o gheată veche scîlciată. Poate să ia apă, poate fi caraghioasă, dar nu-ți face bătături, nu-ți vine s-o dai jos în mijlocul drumului, nici nu simți că o porți. De ce să-mi facă viața bătături și s-o simt ca pe un coșmar?”⁴⁰.

Cînd e atacat în drum spre geamie de patru călăreți, Mulusuf îi sugerează să renunțe la plîngerea ce ar fi fost îndreptățit să o facă, în calitate de șeic al tekiei. Neascultîndu-l, hotărît să se țină tare, să întărească „stăvilarul din fața acestui șuvoi, pe care îl și aud vuind”⁴¹, spune el, scrie o plîngere pe care nu apucă să o trimită nicăieri, căci în scurt timp va fi arestat.

În temniță, locul cel mai de jos al coborîrii sale, a catabazei, putem spune că începe purificarea necesară înaintea anabazei, și chiar o renaștere spirituală. Aici simte singurătatea, umezeala, mizeria, frica și mai ales întunericul. Întrebat de un simplu paznic cum îl cheamă, e pentru prima dată cînd își rostește numele întreg: „- Derviș, șeicul tekiei, Ahmed Nurudin”⁴². E ca o iluminare de sine rostirea acestui nume, care aici nu are nici o însemnătate, e o renaștere, deoarece o noapte întreaga, din cauza spaimei, a uitat cine e cu adevărat. „Dervișul Ahmed Nurudin, lumina credinței, șeicul tekiei..., cugetă el. Am uitat de el, toată noaptea n-am mai avut nume, nici cin. Mi l-am amintit acum, l-am învățat în fața acestui om. Ahmed Nurudin, învățat și predicator, acoperișul și temelie tekiei, mîndria orașului, stăpînul lumii.”⁴³.

---

³⁹*Ibidem*, pp. 77-78

⁴⁰*Ibidem*, p. 167

⁴¹*Ibidem*, p.130

⁴²*Ibidem*, p. 178

⁴³*Ibidem*

Partea a doua a romanului ne dezvăluie drumul eroului spre lumină, dar o altă lumină decât aceea cu care era el obișnuit pînă acum, a credinței. De data aceasta, drumurile dervişului duc dinspre exterior spre interior, respectiv dinspre rătăcirile prin orașul tentacular spre vechea liniște a tekiei și, în final, spre propriul Sine

Trecutul uitat, ignorat, începe să-și găsească loc în viața șeicului, să-i descopere sensuri, dar îi aduce și îndoiala. Amintirile sunt o parte din el și „apăreau la suprafață fărăime și așchii. Toate acestea sunt eu, mărunțit, făcut bucățele, sunt licăriri, clipiri, întâmplări, pricini nedeslușite, sensuri care au existat, dar s-au pierdut, și acum nu mai știu ce sunt eu în tot prăpădul acesta”⁴⁴.

Fărîmițat, șeicul se adună și constată că anumite întâmplări îi deschid drumul pentru răzbunare, și nu se va da înapoi de la nimic. În această nouă etapă a vieții lui dragostea se împletește cu ura, conviețuiesc amîndouă, dominînd cînd una, cînd alta.

În afară de prietenia lui Hasan, Nurudîn știe că e un om foarte singur, lucru revelat cu durere de căutările sale. Drumul spre adevăr a fost lung, l-a parcurs cu smerenie, cu umilință uneori. A stat de vorbă „cu pazvangiul, cu Kara-Zain, cu gardieni, cu slujbași, cu derviși, cu înrăiții, cu nemulțumiții, cu suspectii, cu oameni care, fiecare în parte, știau puțin, **dar toți la un loc știau tot** (s.n. G.C.)”⁴⁵.

Cînd descoperă trădarea cumplită a lui Mula Iusuf, Hasa își pierde toată dragostea față de semeni, devine indiferent la tot și la toate, și credința, arma lui cea mai puternică, îi va deveni, treptat, nefolositoare. Tot căutînd „să deslușesc taina, i-am pierdut dragostea, iar altceva în loc n-am agonosit”⁴⁶. Se considera liber în tekia lui, dar acum constată cu amărăciune că „Fiul meu spiritual veghea asupra-mi din porunca cuiva lăsîndu-mi din libertate doar convingerea stearpă că o am. De ani de zile sunt un captiv, țintuit de cine știe cîți și cine știe ai cui ochi. Mă simțeam umilit și strivit, pierzînd spațiul acela liber pe care, înainte de nenorocire, mi-l închipuisem drept al meu. Mi l-au luat, nu mai merita să mă întorc în lumea amintirilor”⁴⁷.

---

⁴⁴*Ibidem*, p. 202

⁴⁵*Ibidem*, p. 221

⁴⁶*Ibidem*, p. 222

⁴⁷*Ibidem*, p. 225

Neîncrederea și nesiguranța pun stăpînire pe el. Pînă acum a pășit prin viață sigur pe el, fără îndoială, mergea pe marginea prăpastii fără teamă, dar acum se teme și pe drumul drept. Simte că nu mai are un țel, că i-a rămas doar nimicul: „ar fi fost mai bine să fi continuat căutarea fără încetare, aș fi avut un țel, cel puțin”⁴⁸.

Hasan, fără a ști de ura cumplită ce i-a împăienjenit sufletul, se bucură că nu l-a osîndit pe Mula-Iusuf, făcîndu-l să realizeze că și el l-a trădat pe Hasan, primid în schimb dragoste. Hasan nici nu l-a disprețuit, nici nu l-a alungat, „Doream să mă ierte, dar el a făcut mai mult: mi-a dăruit iubirea lui. /.../ Cel mai frumos e că iubirea lui nici nu trebuie măcar s-o meriți. Dacă ar fi trebuit s-o merit, nici n-aș fi avut-o, sau aș fi pierdut-o demult. El o păzește singur, el o dăruiește, fără alt motiv decît trebuința pe care o simte el însuși, și fără de altă răsplată decît mulțumirea lui și fericirea celui alt”⁴⁹.

Toți cei din jur cred că dervișul l-a iertat pe Mula-Iusuf, însă el consideră că nu Mula e singurul vinovat ci, ca și în cazul fratelui său, toți aceia care s-au aflat în spatele lui și l-au împins spre trădare. În sufletul său știe că nu va uita și nici nu va ierta pînă nu va gusta răzbunarea.

Stăpînit de gol, de nimicul din jurul său, șeicul nu face nimic, „las să treacă timpul, spune acesta, m-am pierdut punctul de sprijin, nu mai simt nici o bucurie în ceea ce fac”⁵⁰. Hasan îi propune să călătorească împreună cu el, să uite, să se elibereze, însă el nu vrea să plece, așteaptă ceva. Și acel ceva va sosi sub forma unei dureri de foc, chinuitoare, ce îl săgeta din cînd în cînd ca un cîrcel. „Eram cu sufletul îndoit și schimbător ca omul care nu e nici bolnav nici sănătos /.../. Din starea aceea chinuitoare m-a scos ura. M-a readus la viață și m-a întărit, izbucnind într-o zi, într-o clipă, ca o vîlvătaie. A izbucnit, zic, căci pînă atunci a mocnit acoperită de cenușă, și s-a dezlănțuit furioasă, pîrjolindu-mi inima cu văpaia sa. Se afla în mine de multă vreme, o purtam ca pa o scînteie, ca pe un șarpe, ca pe un buboi care s-a spart, și nu știam unde se ascunde pînă atunci, de ce stătuse liniștită, de ce tăcuse, și de ce a apărut într-o împrejurare care nu era cu nimic mai prielnică decît altele de

---

⁴⁸*Ibidem*, p. 223

⁴⁹*Ibidem*, p. 117

⁵⁰*Ibidem*, p. 227

dinaintea ei. S-a pîrguit la loc ferit, ca și oricare alt sentiment, și s-a născut viguroasă și năvalnică, îndelung hrănită cu așteptare.”⁵¹.

Mai are nevoie doar de prietenia lui Hasan, care îl acceptă în preajma lui, purtîndu-l cu el peste tot și luîndu-i apărarea. În timpul unei plimbări, o întîmplare îl împinge pe derviș cu un pas înainte în acțiunile sale. Întîlnindu-se cu Ali-hogea pe drum, acesta vorbește doar cu Hasan, prefăcîndu-se că Nurudîn, deși acolo de față, era invizibil. „Nu-l cunoști pe șeic-Nurudîn?/ - Cum să nu-l cunosc pe șeic-Nurudîn! Unde e?/ - Aici, cu mine./ - Cu tine? Nu-l văd. De ce nu vorbește, măcar să-l aud?”⁵². Întrebîndu-se de tîlcul întîmplării, șeicul își dă seama că în ochii comunității este un laș care nu a înfăptuit ceea ce trebuia să înfăptuiască cu privire la fratele său mort, că nu ajungea doar predica rostită la geamie, în fața mulțimii, că era nevoie de mai mult de atît, trebuia să răspundă cumva loviturii primite. Pentru ceilalți, „ceea ce a rămas [din el] nu mai este decît carapacea goală a unui fost om”⁵³.

O altă întîmplare declanșează ura șeicului față de musulim. Întîlnindu-se cu acesta în casa negustorului hagi-Sinanudin, și suportîndu-i disprețul, dervișul mărturisește că nu s-a speriat, dar că și-a „amintit, însă, totul. Mi-am amintit de totul, Dumnezeu știe pentru a cîta oară, dar altfel decît oricînd înainte”⁵⁴, asta deoarece acum în sufletul său sălășluia ura. Întîmplarea prețuiește pentru erou ca o schimbare la față, căci de acum va putea să privească „luminat de o flacără nouă, lăuntrică, la ceafa lui puternică”⁵⁵ și va putea spune „este al meu, îmi e de trebuință, m-am legat de el prin ură. Te urăsc, șopteam pătimaș, întorcîndu-mi privirea de la el, îl urăsc, mă gîndeam, privindu-l. Urăsc, urăsc, îmi ajunge acest cuvînt, nu mă mai săturam rostindu-l. Avea o dulceață tînără și fragedă, dureroasă, ca dorul și ca dragostea”⁵⁶. Și-l căuta și-l urmărea pe musulim peste tot prin oraș, doar să-l poată urî: „Dacă ura ar avea miros, în urma mea s-ar simți iz de sînge. Dacă ar avea culoare, pașii mei ar lăsa dîre negre. Dacă ar putea să ardă, ar țîșni flăcări din

---

⁵¹*Ibidem*, p. 229

⁵²*Ibidem*, p. 231

⁵³*Ibidem*, p. 236

⁵⁴*Ibidem*, p. 240

⁵⁵*Ibidem*

⁵⁶*Ibidem*, p. 241

mine prin toți porii”⁵⁷. Este noul punct de sprijin, noul țel al dervișului, care îl scoate din amorțire: „Gîndul meu nu mai bîjbîie în întuneric, orb, inima mea este un cazan încins în care fierbe o otravă”⁵⁸.

E sfătuit de un alt șeic să lase ura deoparte, dar nu poate, el și-a ales deja calea. Caută rămășițele fratelui său și le îngroapă lângă tekie, mormîntul devenind în scurt timp loc de pelerinaj. „Dezlegarea pentru mort” este dată din sute de piepturi, de sute de oameni, nechemați acolo de nimeni, și anunță clocotul ce va urma. Dervișul simte puterea mulțimii care e gata să rupă zăgazul și deși intuiește pericolul la care se expune aceasta și răul ce va urma, nu face nimic, căci mulțimea nu poate fi oprită și își urmează doar ura și setea de răzbunare.

Rămas singur lângă mormînt, prin cuvintele rostite, de derviș, se creează o legătură ce va rezista dincolo de moarte: „Harune, frate, acum suntem mai mult decît frați, tu m-ai făcut pe mine cel de astăzi, să fiu ținare de minte; eu pe tine-însinguratul, să fii un semn. Ai să mă întîmpini în fiecare zi, dimineața și seara, am să mă gîndesc la tine mai mult decît atunci cînd trăiai. Și dacă or uita cu toții, căci memoria omenească este scurtă, eu nu vă voi uita, nici pe tine, nici pe ei, jur pe lumea asta și pe lumea de apoi, frate Harune”⁵⁹.

Ali-hogea, nebunul care aștepta tăcut în stradă, acum îl vede și îl recunoaște. Îi recunoaște durerea pierderii fratelui, dar îi amintește că moartea lui Harun a devenit o pierdere a tuturor, a întregii comunități, „deși este și un câștig, căci morții pot fi mai folositori decît cei vii, și sînt așa cum vrem noi să fie – nu îmbătrînesc, nu se ceartă, nu au o părere a lor, primesc fără împotrivire să fie luptători, și nu trădează atîta timp cît sînt sub drapel”⁶⁰.

Ura crește tot mai mult și Nurudin are nevoie de prietenia lui Hasan, căci ura nu putea viețui singură, ci avea nevoie de iubire. Șeicul se teme să nu fie sfișiat de ură și doar alături de prietenul său simte că poate aștepta, că poate să-și adune puterile pentru ceea ce va urma.

---

⁵⁷*Ibidem*

⁵⁸*Ibidem*

⁵⁹*Ibidem*, p. 245

⁶⁰*Ibidem*, p. 246

În timp ce Hasan era plecat într-una din călătoriile lui, prin târg tece miralaiul Osman-bei care va înnopta la tekie. Acesta aduce vestea că fiul lui hagi-Sinanudin a fost numit sileahdar împărătesc. Cum în acea noapte niște deținuți au reușit să evadeze, Nurudin întrevede o portiță pentru a înfăptui marea răzbunare. El îl trimite pe Mula-Iusuf la cadriu să îl mintă că hagi-Sinanudin a avut o legătură cu evadarea, sperînd ca acesta din urmă să fie arestat, lucru ce se și întîmplă. De asemenea, consideră că fiul, însărcinat cu demnitatea de a purta armele sultanului și de a-i tăia bucatele la masă, n-avea cum să nu sară în ajutorul tatălui său aflat la necaz, grăbindu-se să-i trimită fiului o scrisoare. Doar că urmările acestui complot sunt mult mai largi decît și-ar fi dorit Nurudin, lucru ce l-a intuit, cum spuneam, fără să intervină în vreun fel. Negustorii își închid dughenele, orașul începe să clocotească, lumea iese pe străzi, și „un amurg tulburat, nori grei și nemișcați și liniște”⁶¹ se așternură peste oraș.

Întors în acea noapte din călătoria sa, Hasan constată uimit situația: „tata e bolnav rău, hagi- Sinanudin – închis, miralaiul Osman-bei s-a dus să-i cotopească pe cei din Posavina”⁶².

Nurudin se amestecă prin mulțime, curios să afle ce se întîmplă. Ia și el parte la revoltă, strigă pînă ce devine și el una cu mulțimea, iar mulțimea e el: „ridicam mîinile în sus, amenințam pe cineva care nu era acolo, eliberat de toate spaimetele, încredințat că a venit ceasul cînd toate păcatele se plătesc /.../. Ce strigam? Nu știu. Poate: moarte! Așa credeam. Sau glasul meu nedeslușit se topea în celelalte, ca țipătul și amenințarea să fie mai tare, căci eram unul de ai lor. Nu! Eram numai al meu, dar cu o sută de voci, cu o sută de mîini, cu o sută de capete; sute de suferințe erau în mine, ale tuturor, dar ale mele. Urlam: aaa! Gîndind: răzbunare! Gîndind: sînge! Gîndind: sfîrșit! Sfîrșitul lui? Sfîrșitul a tot ce nu e bun, ce nu e făcut anume pentru oameni. Știam asta și fără să mă gîndesc. Un cer luminos se deschidea înainte-mi”⁶³.

Cînd, la un moment dat, aude și glasul mulțimii, constată cu surprindere că nimeni nu striga pentru negustor, nici pentru Harun, nici pentru el sau altcineva, ci fiecare în parte se ocupa

---

⁶¹*Ibidem*, p. 300

⁶²*Ibidem*, p. 305

⁶³*Ibidem*, p. 309

de durerea lui, „și îi dureau multe: lipsurile, scumpetea, frica, nedreptățile mici și mari, făgăduielile mincinoase, anii sterpi, nădejțile înșelate, nopțile prea multe, bătrânețile timpurii, iubirile mici, urile mari, nesiguranța, umilința, toată mizeria aceea care se numește viață”⁶⁴. Retras din mijlocul oamenilor, singurătatea îl reumple, definitiv.

Musulimul fuge din oraș împreună cu fii săi, cadiul este omorât, iar hagi-Dnanudin este salvat de Hasan, împlinindu-se tot. Obosit, îngrozitor de singur și fără rost, șeicul se simte ca și cum vântul ar șuiera printr-o peșteră pustie. O iarnă grea vine să acopere totul: „zăpadă, ploaie, ceață, nori joși. Solii iernii amenință de mult, iarna însăși va fi nesfirșită”⁶⁵.

Nurudin ajunge cadiu și el va fi judecătorul celor buni și celor răi ai orașului. Continuă să locuiască în tekie, chiar dacă nu mai simte nimic din pacea și liniștea ei, iar demnitatea primită îi va da un sentiment de siguranță și de putere. În noul spațiu în care se mișcă, este agitat, mereu atent, încordat, urmărind fiecare mișcare a presupușilor sau a realilor dușmani. E normal ca starea lui de spirit să fie alta.

Ostenit și mîhnit, singur și neputincios, simțindu-se urmărit la tot pasul, Nurudin simte o capcană întinsă pentru el, de care nu va putea scăpa. De acum, timpul nu mai are răbdare, derulându-se vertiginos spre final. Constrîns, îl va trăda pe Hasan a doua oară. Hasan este arestat dar salvat printr-un vicleșug, în ultimul moment, de Mula-Iusuf, care face ceea ce Nurudin nu a avut curajul să facă. Doar că asta înseamnă condamnarea lui Ahmed Nurudin la moarte. Catul-firmamul adus în oraș de Tătarul din Țarigrad, anunță sugrumarea lui Nurudin. Inițial, acesta se revoltă, dorind cu orice preț să trăiască, dar cînd își dă seama că nu poate fugi, că totul e în zadar, se resemnează și în camera lui din tekie, în care s-a simțit cîndva atît de bine, izolat și protejat, întors spre propriul sine, va scrie povestea celor ultime două luni ale vieții lui. Zadarnică regăsire, inutile căințe, căci ceasul din odaie bătea „mersul nestăvilnit al ursitei. Mă inundă spaima ca un puhoi, recunoaște el. Cei vii nu știu nimic. Învățați-mă, voi, morților, cum se poate

---

⁶⁴*Ibidem*,

⁶⁵*Ibidem*, p. 319

muri fără spaimă, fără groază. Căci moartea este absurdă, ca și viața”⁶⁶.

Hasan, în urma lui, constată mirat: „N-am știut că a fost atât de nefericit”⁶⁷.

Concluzii

Iată că o analiză a romanului lui Meša Selimović din prisma proxemicii, a relațiilor stabilite între personaje determinate de spațiul în care acționează, ne oferă imaginea unui derviş, apărător înfocat al credinței, care scos din mediul său, acela al tekiei izolatoare, în care își consumă rutina și obișnuințele, și strămutat în mediul orașului, al târgului printre negustori, în alte case, în temniță sau în afara orașului, se transformă într-un răzvrătit în sufletul căruia sălășluiește deopotrivă ura și iubirea pentru aproapele, sentimente necunoscute pînă atunci, și care va trăi doar pentru a-și răzbuna fratele ucis pe nedrept. De la căutarea ucigașilor fratelui său, Ahmed Nurudin ajunge la căutarea propriei identități, îngropată undeva alături de amintirile sale uitate și ignorate.

Evident, o astfel de analiză nu epuizează opera, este doar o etapă, însă una ce oferă deschideri și permite efectuarea de analize cel puțin surprinzătoare. Am fost tentați mereu de această temă în primul rînd datorită faptului că problema spațiului și a timpului continuă să atragă și să provoace, lucru dovedit, de-a lungul anilor, de multitudinea de lucrări publicate și de conferințe organizate pe tema cronotopului.

---

⁶⁶*Ibidem*, p. 363

⁶⁷*Ibidem*

Referințe (selectiv):

- BACHELARD, Gaston, *Poetica spațiului*. Traducere de Irina Bădescu, prefață de Mircea Martin, Pitești, Editura Paralela 45, 2005
- BAUDRILLARD, Jean, *Sistemul obiectelor*, Cluj, Editura Echinoc, 1996
- BOUVERT, Rachel, FOLEY, François, *Pratiques de l'espace et littérature*, în „Figura”, Centre de recherche sur le texte et l'imaginaire, vol. 7, Montréal, 2002, disponibil și pe <http://oic.uqam.ca/fr/system/files/garde/401/documents/cf7-complet.pdf>
- GRIGORE, Rodica, *Vocile Bosniei*, în „Cultura literară”, Nr. 277, 10 iunie, 2010 <http://revistacultura.ro/nou/2010/06/vocile-bosniei/>, site accesat la data de 22.11.2017
- HALL Edward T., *Proxémique*, în G. Bateson, R. Birdwhistell, G. Goffman, E.T. Hall, D. Jackson, A. Scheflen, S. Sigman, P. Watzlawick, *La nouvelle communication*, textes recueillis et présentés par Y. Winkin, Paris, Edition du Seuil, 1981, disponibil pe <https://edc.revues.org/3306#ftn1>, site accesat la data de 20.12.2016
- LEVINAS, Emmanuel, *Totalitate și infinit. Eseu despre exterioritate*, traducere, glosar și bibliografie de Marius Lazurca, postfață de Virgil Cimosoș, Iași, Editura Polirom, 1999
- NÖTH, W., *Proxemics. The semiotics of space*, în *Handbook of Semiotics Advances in Semiotics*, Indiana University Press, 1990, <https://www.scribd.com/document/208727092/Winfried-Noth-Handbook-of-Semiotics-1990>, site accesat la data de 20.12.2016
- SELIMOVIC, Meša, *Dervișul și moartea*, în *românește de Voislava Stoianovici, Chișinău*, Editura Hyperion, 1990
- ****Autobiographie d'Abraham Moles. Le cursus scientifique d'Abraham Moles*, Texte inédit écrit par A. Moles et E. Rohmer Publié dans le „Bulletin de Micropsychologie”, nrs 28 et 29 (mars et juillet 1996). Les intertitres ont été rédigés à cette occasion par Elisabeth Rohmer, disponible pe http://www.infoamerica.org/documentos.pdf/moles_auto_biografia.pdf, site accesat la data de 20.12.2016

~~~~~

Gabriela CHICIUDEAN. PhD in Philology (since 2005). She teaches the Theory of Literature, Literary Criticism, Introduction in the Science of Imaginary, Concepts and Methods of Scientific Research in Literature. She is the author of 4 individual volumes (*Incursiuni în lumea simbolurilor*, Sibiu, Imago Publishing House, 2004; *Pavel Dan și globul de cristal al creatorului*, București, The Romanian Academy Publishing House, 2007; *Obiectiv/ Subiectiv. Încercări de stabilizare a fluidului*, Iași, Tipomoldova Publishing

House, 2013; *Studii literare*, București, The Romanian Academy Publishing House, 2016). She co-authored 8 volumes and coordinated 7 study volumes. She published over 130 articles and studies in specialised periodicals in Romania and abroad. She is the executive manager of Speculum Centre for the Study of Imaginary, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia. She is the organizer of Speculum Conferences and the editor of *Incursiuni în imaginar*, the literary journal of the Speculum Centre.